

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis "EKONOMSKE TEME"
Godina izlaženja XLVIII, br. 1, 2010., str. 91-104
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 601 Fax: +381 18 4523 268

EFEKTI SOCIJALNOG KAPITALA NA EFIKASNOST DRUŠTVENIH ISHODA

Mr Marija Džunić*

Rezime: U savremenoj literaturi, socijalni kapital se tretira kao faktor različitih društvenih i ekonomskih ishoda. S obzirom na brojne koristi koje socijalni kapital proizvodi na individualnom i društvenom nivou, pretpostavlja se da je u pitanju resurs koji treba maksimizirati. Međutim, socijalni kapital kreira i koristi i troškove, tako da društvene grupe mogu posedovati i premalo i previše ovog resursa sa aspekta društvene efikasnosti. To vodi do konstatacije da postoje različiti tipovi socijalnog kapitala i da je to resurs koji treba optimizirati, a ne maksimizirati. Pozitivni efekti socijalnog kapitala identifikovani su u njegovoj funkciji izvora društvene kontrole i porodične podrške, koristima koje pruža na osnovu društvene povezanosti u okviru zajednice i prevazilaženju asimetrije informacija. Takođe postoje i neke manje poželjne posledice socijalnog kapitala, u vidu redistributivnih efekata, produbljivanja nejednakosti u dohotku, jačanja političkih tenzija, polarizacije društva, ugrožene autonomije pojedinaca u grupi.

Ključne reči: socijalni kapital, efikasnost, društvene mreže, javna dobra, asimetrija informacija.

Uvod

Kao što postoje nerazrešene dileme u vezi izvora i različitih dimenzija socijalnog kapitala, slično se dešava i kada su u pitanju posledice koje on izaziva. Kako su različite definicije socijalnog kapitala u dosadašnjoj literaturi naglašavale različite aspekte ovog fenomena, to se odrazilo i na sve potencijalne posledice koje su mu pripisivane. Kako u teoriji socijalnog kapitala ne postoji koncenzus oko toga u čijem vlasništvu se nalazi ovaj

* Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet; e-mail: marija_dzunic@ni.ac.rs
UDK 316.472.4; Pregledni rad
Primljeno 25.11.2009.; Prihvaćeno: 15.01.2010..

resurs – individualnom ili društvenom, može se raspravljati o individualnim prinosima socijalnog kapitala, ali i o njegovim društvenim efektima [Inkeles, 2000]. Istraživanja koja se koncentrišu na istraživanje individualnih prinosa socijalnog kapitala, uglavnom se bave različitim uspesima pojedinaca da se, u datom društvu, izbere za određene oskudne resurse, poput upisa na dobar fakultet ili nalaženja dobrog posla, što zavisi od oblika i količine raspoloživog socijalnog kapitala (društvene veze, porodična podrška, itd.). Međutim, većina studija o socijalnom kapitalu naglašava ideju da on omogućava društvu da postigne ciljeve koje u odsustvu konkretne forme socijalnog kapitala ne bi bilo moguće, tako da se radi o principu dodate vrednosti. Istraživanja individualnih efekata socijalnog kapitala ne pominju ovu temu, koncentrišući se uglavnom na konkurentnske sposobnosti pojedinaca da učestvuju u raspodeli fiksnog kolača. Zato je daleko primamljivije i od većeg značaja baviti se efektima koje socijalni kapital ostvaruje na nivou društva, u smislu dodate vrednosti koje on može da proizvede.

Pored toga, čak i socijalni kapital shvaćen kao privatno dobro, jeste dobro koje proizvodi ekstenzivne pozitivne i negativne eksternalije [Fukuyama, 1997]. Socijalni kapital u konkretnoj grupi ili mreži proizvodi pozitivne eksternalije tako što pojedince uči društvenim vrlinama, poput poštenja, reciprociteta i uzajamne zavisnosti u odnosima sa drugim ljudima. S druge strane, negativne eksternalije ispoljavaju se kao posledica čvrste solidarnosti unutar grupe, koja se gradi na štetu ne-članova, a može voditi fragmentaciji, konfliktima i neprijateljstvom sa ostatkom društva.

Individualni i društveni ishodi socijalnog kapitala

U dosadašnjoj literaturi socijalni kapital tretiran je kao faktor najrazličitijih društvenih ishoda (pored ekonomskog rasta, što će biti tema narednog poglavlja), kao što su: stabilnost demokratije [Inglehart 1999, Uslaner 2003, Fukuyama, 1997], politička i civilna participacija [Keefer 1997, La Porta et al. 1997], efikasnost javnih institucija [OECD, 2001], provizija javnih dobara [Durlauf, Fafchamps, 2004], prevencija kriminala [Wilson 1987], opšte stanje ljudskog zdravlja [Putnam 2000, Rose 2000], obrazovanja [Portes, 1998, OECD, 2001], blagostanja dece i opšteg blagostanja [Uslaner 2002, Bjørnskov 2003, 2006], društvene nejednakosti [Durlauf, Fafchamps, 2004]. Na prvi pogled bi se reklo da je socijalni kapital, s obzirom na brojne koristi koje proizvodi pojedincima i društvu, resurs koji bi trebalo maksimizirati. Naime, „ako je malo poverenja, društvene participacije i kooperacije dobra stvar, zar ne treba da je bude više?“ [Woolcock, 1988]. Odgovor nije tako jednostavan jer socijalni kapital ima svoju „mračnu stranu“ u smislu već opisane situacije da jake i

Efekti socijalnog kapitala na efikasnost društvenih ishoda

dugotrajne civilne grupe mogu gušiti društveni razvoj, obezbeđujući sebi disproporcionalni udeo u društvenim resursima ili inhibirati individualno napredovanje nametanjem obaveza članovima koje sprečavaju njihovu participaciju u širim društvenim mrežama [Olson 1982, Portes and Landolt 1996]. Ovo ukazuje da socijalni kapital stvara i koristi i troškove, pa društvene grupe mogu posedovati isuviše malo ili isuviše mnogo ovog resursa sa aspekta društvene efikasnosti, te sugeriše da postoje različiti tipovi socijalnog kapitala i da su sa društvenog aspekta to resursi koje treba optimizirati, a ne maksimizirati.

U objašnjenju različitih društvenih efekata koje proizvodi socijalni kapital, od pomoći može biti već analizirana Vulkokova ideja o jedinstvenom konceptualnom okviru za razrešavanje dilema teorije i politike socijalnog kapitala [Woolcock, 1998]. Naime, reč je o definisanju četiri dimenzije socijalnog kapitala, od kojih se po dve odnose na dva suprotstavljena pojma: utkanost, koja potiče iz učenja Polanjsija i Granovetera, a odnosi se na činjenicu da su svi oblici razmene inherentno utkani (ukorenjeni) u društvene odnose; i autonomija, u smislu stepena slobode članova grupe da komuniciraju sa ne-članovima i funkcionišu prema širim vrednostima i normama od onih usvojenih u grupi. S obzirom na slabosti koje oba ova koncepta ispoljavaju ukoliko se sagledavaju odvojeno, autor ih integriše u jedinstven okvir i daje im nova obeležja smestivši ih na mikro i makro nivo posmatranja. Utkanost na mikronivou, koja podrazumeva veze pojedinaca unutar grupe, dobija naziv integracija, dok se na makro nivou, predstavljajući odnose društvo-država, ispoljava kao sinergija. Autonomija, s druge strane, dobija sledeća dva pojavna oblika: povezanost na mikro nivou (veze sa pojedincima van grupe) i integritet na makro nivou (institucionalna kompetentnost). Na ovaj način dobijene su četiri zasebne skale vrednosti i šesnaest profila socijalnog kapitala. Tako, različite kombinacije četiri dimenzije socijalnog kapitala odgovorne su za širok spektar razvojnih ishoda, od „anarhijskog individualizma“, koji podrazumeva odsustvo svih dimenzija, na jednom kraju, do „korisne autonomije“ koja predstavlja drugu krajnost, u smislu visoke raspoloživosti sve četiri dimenzije. Na taj način, ista dimenzija socijalnog kapitala može da posluži u različite razvojne svrhe, kada se kombinuje sa drugim dimenzijama.

Postoje i shvatanja da, ukoliko želimo da razjasnimo moguće posledice socijalnog kapitala, najpre je neophodno identifikovati uslove u kojima socijalni kapital može imati neki značaj [Durlauf, Fafchamps, 2004]. Naime, da bi socijalni kapital mogao da dovede do Pareto efikasnosti, neophodno je da postoji ravnoteža koja u odsustvu ovog resursa nije Pareto

optimalna. To znači da socijalni kapital može imati efekta samo u second-best svetu, tj. u uslovima prisustva devijacija u odnosu na optimalna stanja, poput eksternalija, free-riding-a, informacione asimetrije, nesavršene konkurencije i slično. Da bi socijalni kapital mogao da proizvede pozitivne ishode, neophodno je da razreši ili kompenzuje neki od ovih izvora neefikasnosti. Takođe, koji god izvor neefikasnosti da je u pitanju, postoji ograničen broj načina na koji bi socijalni kapital ili bilo koji drugi mehanizam mogao da dato stanje približi Pareto optimalnom. Neki od njih su: razrešavanje problema koordinacije u situaciji sa višestrukim Pareto-rangiranim ravnotežama; izmena individualnih podsticaja kako bi se decentralizovana ravnoteža zamenila superiornijom; uticaj na izmenu tehnologije društvene razmene, na primer otvaranjem novih puteva za cirkulisanje informacija.

Najčešći primer za to kako socijalni kapital može da pomogne u razrešavanju problema društvene neefikasnosti je proizvodnja javnih dobara, gde se poverenje smatra neophodnim sastojkom. U mnogim slučajevima, država može da organizuje ovaj proces putem oporezivanja pojedinaca, pa tu poverenje ne igra neku značajniju ulogu. Međutim, postoji veliki broj javnih dobara koja se ne mogu obezbediti državnom intervencijom. Asocijacije roditelja i nastavnika koje funkcionišu pri američkim školama tipičan su primer kako uključenost roditelja u školske aktivnosti ima pozitivan eksterni uticaj na uspeh učenika, verovatno zato što učenici stiču uverenje da je njihovim roditeljima stalo do njihovog obrazovanja [Coleman, 1988]. Angažovanje roditelja, s druge strane, zahteva poverenje kako bi se redukovali i razrešili interpersonalni konflikti i minimizirao strah od free-riding-a. U ovom primeru javno dobro, tj. neophodnu dobrovoljnu participaciju roditelja, nije moguće obezbediti državnom intervencijom. U nerazvijenim zemljama postoji puno situacija u kojima je državna intervencija u proizvodnji javnih dobara teoretski moguća, ali praktično neizvodljiva, bilo zbog ograničene poreske baze ili organizacionih kapaciteta. U ovim slučajevima, kolektivna akcija može da posluži kao substitut za državnu intervenciju. Svakako, pošto se kolektivna akcija ne može zasnivati na snazi državne prisile, za njeno pokretanje i organizovanje neophodno je prisustvo poverenja, koje bi razrešilo konflikte između konkurentskih interesa i smanjilo bojazan od free-riding-a. Takođe, za sprovođenje kolektivne akcije neophodni su i lideri, sposobni da ubede članove zajednice da dobrovoljno doprinesu proizvodnji javnog dobra, kao i da podižu nivo poverenja unutar zajednice. U odsustvu poverenja i liderstva, verovatnije je da će državna intervencija ipak biti bolje rešenje. Takođe, projekti koji su uspešni u određenim lokalnim zajednicama zahvaljujući

Efekti socijalnog kapitala na efikasnost društvenih ishoda

njihovom snažnom angažovanju, ne mogu se iskopirati na drugu zajednicu ukoliko su njeni lokalni lideri slabi.

Iz ovih preliminarnih opservacija vidi se da socijalni kapital nikada ne može da bude jedino moguće rešenje za problem neefikasnosti. Uvek postoje alternativni mehanizmi za razrešavanje problema koordinacije, izmenu individualnih motiva ili usavršavanje tehnologije socijalne razmene - tu funkciju mogu obavljati ugovori, oblici vertikalne integracije, državna intervencija ili redefinisavanje svojinskih prava. Svakako da postoji veliki broj slučajeva u kojima socijalni kapital predstavlja jeftinije ili jednostavnije institucionalno rešenje [Bowles, Gintis, 2002], ali je važno imati u vidu da ne mora biti i jedino, te je u istraživanjima njegove društvene uloge uvek potrebno kontrolisati efekte drugih potencijalnih institucionalnih rešenja. Zato je od neobičnog značaja istraživanje načina na koji se, uz prisustvo socijalnog kapitala, društveno efikasni ishodi mogu ostvariti u suboptimalnom okruženju.

Pozitivni efekti socijalnog kapitala na društvenu efikasnost

U sociološkoj literaturi, prisutna je jasna klasifikacija kako pozitivnih, tako i negativnih posledica socijalnog kapitala [Portes, 1998]. Prva od pozitivnih društvenih uloga ovog resursa jeste što on predstavlja izvor socijalne kontrole, tj. socijalni kapital kreiran putem jakih društvenih mreža predstavlja sredstvo roditelja, nastavnika i institucija zaštite za održavanje discipline i reda, što čini nepotrebnim formalne oblike kontrole. Druga pozitivna uloga socijalnog kapitala ogleda se u tome što je on takođe izvor roditeljske i porodične podrške, koji omogućava prenošenje postojećeg socijalnog kapitala na potomke. Konačno, možda najvažniji efekat socijalnog kapitala, a svakako najčešća funkcija koja mu se pripisuje jeste pružanje koristi na osnovu mrežnog povezivanja van najuže porodice, što odgovara Bordo-ovom shvatanju socijalnog kapitala kao resursa koji se stiče članstvom u mrežama. Ovaj efekat socijalnog kapitala najčešće se koristi kao objašnjenje za različite pristupe zaposlenju, mobilnost uz profesionalne lestvice kao i preduzetnički uspeh. Izraz „snaga slabih veza“ [Granovetter, 1974] upravo se odnosi na moć indirektnih uticaja van kruga neposredne porodice i bliskih prijatelja u funkciji neformalnog sistema poslovnih preporuka. S druge strane, postoji i suprotstavljeno mišljenje [Lin et al., 1981] da je „snaga jakih veza“, tj. čvrste društvene mreže glavni faktor individualnog napredovanja, što se naročito odnosi na veze između imigranata i tzv. etničko preduzetništvo, gde su mreže i socijalni kapital koji kroz njih teče identifikovani kao ključni resurs za nastajanje malih biznisa.

U teoriji socijalnog kapitala opšte je prihvaćen značaj interpersonalnih odnosa i društvenih mreža za efikasnost društvene razmene – bez obzira da li je u pitanju proizvodnja javnih dobara ili bolja organizacija tržišta. Jedna od najvažnijih potencijalnih funkcija socijalnog kapitala jeste sposobnost razrešavanja problema neefikasnosti izazvane asimetrijom informacija, koja je neizbežni atribut ljudskog društva. Kao rezultat njenog prisustva, dolazi do ometanja ili sprečavanja društvene razmene, ili zato što pojedinci koji bi mogli da ostvare koristi iz potencijalne razmene ne mogu da pronađu jedni druge ili zato što jedan drugom ne veruju dovoljno da bi se upustili u transakciju. U oba slučaja, uzajamno korisna razmena se ne realizuje. Efikasno traganje za partnerima i podsticanje poverenja između njih može se ostvariti i putem formalnih institucija, ali i zahvaljujući interpersonalnim odnosima (prenos važnih informacija putem usmene komunikacije, ponavljane interakcije koje idu u korist obe strane u transakciji). Najbolji primer za ulogu socijalnog kapitala u podizanju društvene efikasnosti je možda često pominjani primer informisanja učesnika na tržištu rada o potencijalnim radnim mestima ili radnicima. Na ovom tržištu, za razliku od tržišta hartija od vrednosti, ne postoji adekvatna institucija koja omogućava cirkulisanje ažuriranih informacija o poslodavcima i onima koji traže posao. Uloga interpersonalnih odnosa u kanalisanju ovih informacija postaje ključna, te se najveći broj radnih mesta popunjava na osnovu ličnih preporuka i usmene komunikacije. Ovo može biti shvaćeno kao spontano prilagođavanje odsustvu formalne klirinške kuće kao ekvivalenta na tržištu hartija od vrednosti [Granovetter, 1975]. Međutim, činjenica da socijalni kapital ima određenu ulogu na tržištu, ne znači da nekad i razvijanje formalnih institucija ne može da bude superiornija alternativa. Pored mreža društvenih odnosa, i poverenje može ostvarivati uticaj na društvenu efikasnost, i to dvojaki. Naime, partikularizovano poverenje, koje se gradi u dužem vremenskom periodu na osnovu ponavljanih interakcija između pojedinaca može da utiče na ograničavanje društvene razmene samo u okviru konačnih, zatvorenih grupa (često nazivanih klubovima). Ovakva uzajamna izolacija između grupa umanjuje efikasnost u smislu sprečavanja uzajamno korisnih transakcija između njih. S druge strane, generalizovano poverenje proizvodi superiornije efekte u smislu efikasnosti, s obzirom da se ono uspostavlja brže i uz niže troškove, a i što podrazumeva „oskudnije“ odnose poverenja, ali sada sa velikim brojem pojedinaca unutar i van konkretne društvene mreže. U pitanju su tzv. slabe ili preklapajuće veze sa ne-članovima, čiji intezitet i struktura omogućavaju intenziviranje razmenschkih odnosa.

Kada govorimo o pozitivnim društvenim ishodima socijalnog kapitala, ne može se izostaviti njegov uticaj u oblasti zdravlja ljudi. Još su

Efekti socijalnog kapitala na efikasnost društvenih ishoda

klasični sociolozi istraživali veze između broja samoubistava i stepena integrisanosti pojedinaca u društvenu zajednicu, sa zaključcima da se broj samoubistava povećava u periodima rapidnih društvenih promena, kada dolazi do slabljenja društvenih veza. U skorije vreme javlja se veliki broj studija koje ukazuju na vezu između društvene povezanosti i zdravlja i ličnog blagostanja ljudi, uz kontrolisanje uticaja društvenih, rasnih i demografskih karakteristika pojedinaca [Putnam, 2000]. Dužina životnog veka takođe je određena stepenom društvene povezanosti, u smislu da društvene mreže omogućavaju pomoć i negu u starosti, što smanjuje fizički i psihički stres i osnažuje pojedince na borbu protiv bolesti. S druge strane, društvena izolacija može prethoditi narušavanju zdravlja, što je čini uzrokom, a ne posledicom bolesti. Kada je reč o opštem blagostanju, pojedinci uglavnom ističu da dobri odnosi sa članovima porodice i prijateljima predstavljaju glavni preduslov ličnog zadovoljstva, čak više i od novca ili slave. Na osnovu istraživanja individualnih varijacija koje se tiču fizičkog i emotivnog zdravlja ljudi obavljenog u Rusiji [Rose, 2000], dokazano je da stepen povezanosti sa drugim ljudima faktor značajan koliko i visina dohotka domaćinstva ili stepen obrazovanja. Iako je lično zdravlje i blagostanje individualni prinos socijalnog kapitala, opšte zdravstveno stanje i blagostanje pojedinaca u jednom društvu svakako je društveni resurs, sa značajnim materijalnim i nematerijalnim posledicama. U vezi sa tim je svakako i blagostanje najmlađih u društvu, pa postoje izveštaji da su oblici socijalnog kapitala drugi po značaju, posle siromaštva, kada je u pitanju snaga njihovog uticaja na kvalitet života dece, u vidu nižih stopa tinejdžerskih trudnoća, smrtnosti i neaktivnosti. Postoje i svedočenja o tome da je zlostavljanje dece prisutnije u susedstvima sa nižim stepenom društvene kohezije. Takođe, socijalna povezanost roditelja često se pokazuje relevantnom za prevazilaženje emotivnih i problema ponašanja u kasnijem životu dece.

Društvene norme i vrednosti vezane za socijalni kapital mogu biti relevantne i u objašnjavanju razlika u stopama kriminala između zemalja. Socijalni kapital pokazuje se značajnim ne samo u obeshrabrivanju anti-društvenog ili kriminalnog ponašanja, već i u nagrađivanju i usmeravanju društvene energije. Društva koja se karakterišu anonimnošću, ograničenim poznavanjem ljudi iz okruženja i niskim stepenom civilne participacije, susreću se sa pojačanim rizikom od kriminala i nasilja, kako impliciraju istraživanja iz ove oblasti. Neformalna društvena kontrola i kohezija između pojedinaca u susedskom okruženju, kao i uzajamno poverenje i susedski altruizam značajni su faktori redukcije nasilja i kriminala.

Socijalni kapital može da izazove značajne posledice i po efikasnost državnih struktura i javnih institucija [Putnam, 1993, 2000]. Na osnovu opsežne analize i evaluacije institucionalnih performansi u dvadeset italijanskih regiona, ovaj autor zaključuje da efikasnost regionalnih upravljačkih struktura zavisi od intenziteta i oblika društvenog udruživanja (civilnih asocijacija). U dobrovoljnim civilnim asocijacijama neguju se društvene i civilne veštine, što Putnam naziva „školom demokratije“. Većina oblika civilnog angažovanja, mada ne svi, pomaže kreiranje poverenja, reciprociteta i kooperacije što ima pozitivne efekte po lokalne zajednice, društvo i privredu. Dakle, kulturne razlike u civilnom angažovanju, tj. socijalni kapital ukorenjen u normama civilnog društva je faktor superiornosti institucija severnih u odnosu na južne italijanske regione. Dugotrajno odsustvo civilne kulture u južnim delovima države, koje po Putnamu vodi poreklo još iz srednjeg veka, osudilo ih je na siromaštvo i institucionalnu neefikasnost. Podaci o ponašanju birača, izbegavanju poreza i civilnom i političkom angažovanju ukazuju na uticaj socijalnog kapitala na performanse državnih institucija, a rezultati istraživanja pokazuju koeficijent korelacije od čak 0.92 između pokazatelja civilnog društva i institucionalnih performansi. Regioni ili države sa višim nivoom poverenja i angažovanja pokazali su i bolji kvalitet lokalnih upravljačkih struktura, uzimajući u obzir i dejstvo drugih društvenih i ekonomskih faktora.

Poverenje i angažovanje u dobrovoljnim asocijacijama, od strane nekih autora prepoznati su i kao faktori stabilnosti demokratije i najskorijih evropskih demokratskih tranzicija [Fukuyama, 1995; Inglehart, 1997]. Socijalni kapital, shvaćen kao stvar racionalne akcije sa korenima u iracionalnim fenomenima poput religije i tradicionalne etike, po Fukujami se pokazao kao neophodan za funkcionisanje racionalnih modernih ekonomskih i političkih institucija. Naime, on smatra da izgradnja institucija zahteva prisustvo socijalnog kapitala, što usložnjava odnos između kulture i institucija. Nije svako društvo sposobno da kreira državnu birokratiju koja će biti efikasna, transparentna i profesionalna. Zato i ističe primer istočnoazijskih zemalja koje su u poslednjih dvadeset godina ostvarile više stope rasta u odnosu na ostale zemlje u razvoju, pripisujući to ne izboru konkretne ekonomske politike, već kvalitetu institucija. Društva u kojima su ljudi naviknuti na kooperaciju i zajednički rad u velikim organizacijama će mnogo verovatnije razviti jake i efikasne državne institucije. U procesu društvenog razvoja, socijalni kapital deluje i kao neophodna podrška demokratije [Fukuyama, 1997]. Iako se poslednjih godina dešavaju dramatične promene mišljenja u vezi sa odnosom između demokratije i rasta, sve se ređe čuju argumenti u korist „autoritarne tranzicije“, u kojoj tehnokratski prosvetljeni diktatori koriste svoju vlast kako bi implementirali

Efekti socijalnog kapitala na efikasnost društvenih ishoda

nepopularne ali neophodne reforme. Demokratija nije neosporno najbolja za ekonomski rast, ali je svakako veoma malo alternativnih rešenja koja obezbeđuju isti nivo legitimiteta vladama u zemljama u razvoju. Najveći deo državnog autoriteta proističe iz javne podrške njenih građana, pa mnoge zemlje koje su naizgled delovale jake, poput Sovjetskog Saveza ili Indonezije, pokazale su se slabim iznutra, upravo zbog nedostatka legitimiteta, dok su Poljska ili Južna Koreja uspešno sprovele nepopularne ekonomske reforme. Kako je demokratija danas životna činjenica, ističe Fukujama, socijalni kapital postaje kritičan faktor njenog uspeha, jer bez civilnog društva nema ni demokratije. Socijalni kapital je ono što omogućava pojedincima da se udružuju kako bi branili svoje interese i zadovoljili kolektivne potrebe. Ako je liberalna demokratija kontekst u kome će većina zemalja u razvoju pokušavati da stimuliše rast, onda je socijalni kapital ključna determinanta snage i zdravlja takvog političkog okvira.

Navedeni društveni ishodi socijalnog kapitala polaze od precizne pretpostavke da je socijalni kapital uzrok i da pravac uticaja polazi od socijalnog kapitala ka njegovim posledicama. Međutim, sposobnosti istraživača da ustanove tačan pravac uticaja je prilično ograničena, što se i može pokazati na primeru konkretne studije uticaja socijalnog kapitala na održivost demokratskog sistema [Inglehart, 1997]. Kao meru posledice socijalnog kapitala (održivost demokratije), autor je koristio broj godina kontinuirane vladavine demokratskih institucija od 1920-1990 u 39 različitih država. Kao mere uzroka, tj. socijalnog kapitala ovde su upotrebljeni pokazatelji poverenja, članstvo u društvenim organizacijama, jednakosti u raspodeli dohotka. U kombinaciji sa drugim pokazateljima, mere socijalnog kapitala u datom istraživanju pokazale su se relevantnim za najveći deo varijacija u trajanju demokratskih sistema. Ipak, neophodno je biti oprezan i ne pretpostavljati da takva korelacija ustanovljava i uzročnu vezu, što se dešava kad se na osnovu ovakvih rezultata zaključi da je, recimo, „jednakost u raspodeli faktor koji vodi ka stabilnosti demokratije“. Ovo jeste razumna pretpostavka, ali isto tako postoji i mogućnost da je dugo demokratsko iskustvo dovelo do veće jednakosti, što je suprotno od prve verovatne pretpostavke. Ono što se može bez straha zaključiti jeste da pokazatelji socijalnog kapitala i stabilnosti demokratije ispoljavaju isti pravac kretanja, dok se samo može pretpostavljati šta je uzrok a šta posledica, kao i da postoji mogućnost da su obe pojave izazvane nekim trećim faktorom. Ovo naročito važi za pojave koje se posmatraju i mere u istom istorijskim trenutku. Sličan primer vezan je za uticaj socijalnog kapitala na kvalitet upravljačkih struktura – dok jedni ističu socijalni kapital kao uzrok [Narayan, Cassidy, 2001; Putnam, 1993], drugi ga smatraju posledicom [Healy et al., 2001]. Međutim, svaki pokušaj razrešavanja problema uzrok – posledica ili

otkrivanja prirode socijalnog kapitala kao zavisne, nezavisne ili intermedijarne varijable, na jednosmeran, „pozitivistički“ način, unapred je osuđen na propast jer zanemaruje složenost društvenih fenomena i procesa [Adam, Roncevic, 2003]. Prikloniti se jednom ili drugom shvatanju znači i prihvatiti da su društveni sistemi linearni i zanemariti veoma značajne povratne mehanizme, koji su više pravilo nego izuzetak.

Negativne posledice socijalnog kapitala

Većina istraživanja o socijalnom kapitalu polazi od pretpostavke da je reč o resursu koji ispoljava pozitivne efekte na društvenu efikasnost, pa se i empirijska istraživanja modeliraju prema toj pretpostavci, u smislu da mere jačinu pretpostavljenih pozitivnih uticaja. Ukoliko se istraživanjem dokaže odsustvo pozitivnog uticaja socijalnog kapitala, on se prosto svrsta u neutralne faktore. Međutim, isti mehanizmi društvenog udruživanja za koje se pretpostavlja da će izazvati neki pozitivan ishod, mogu da proizvedu i neke manje poželjne posledice, što je neophodno naglasiti kako bi se izbegle zamke prikazivanja društvenih mreža, društvene kontrole i kolektivnih sankcija kao isključivo pozitivnih društvenih fenomena [Portes, Landolt, 1996].

Prva od negativnih posledica socijalnog kapitala je da iste jake veze koje obezbeđuju različite koristi članovima određene grupe, takođe i omogućavaju zabranu pristupa ne-članovima. Isti društveni odnosi koji unapređuju efikasnost razmene unutar grupe, implicitno ograničavaju mogućnosti autsajdera. Najpoznatiji i najčešći primeri upotrebe socijalnog kapitala u svrhu ekonomskog napredovanja grupe jesu monopoli etničkih grupa nad određenim oblastima proizvodnje ili trgovine: monopol jevrejskih trgovaca dijamentima u Njujorku, dominacija Kubanaca imigranata u brojnim ekonomskim sektorima Majamija, ili kontrola italijanskih, irskih i poljskih imigranata u građevinskom biznisu u američkim gradovima. Svi oni koji ne pripadaju datoj grupi, isključeni su od mogućnosti da razmenjuju postojeća znanja i koriste postojeće veze. Dok je ovaj oblik „zloupotrebe“ usmeren na ostvarivanje ekonomskog napredovanja grupe, postoji i mogućnost da putem socijalnog kapitala grupa utiče na ograničavanje uspeha poslovnih inicijativa svojih članova. Naime, čvrste veze kakve se mogu naći u zajednicama visokog nivoa međusobne solidarnosti članova, koji su često i porodično povezani, mogu da izazovu značajne free-riding probleme, s obzirom da manje sposobni članovi takve strukture, a zahvaljujući vladajućim normama, nameću svakojake zahteve uspešnim članovima i žive na njihov račun, umanjujući njihovu efikasnost. Socijalni kapital ekonomski neuspešnih članova sastoji se upravo od privilegovanog pristupa resursima onih drugih, čije se šanse za efikasno poslovanje tako značajno umanjuju.

Efekti socijalnog kapitala na efikasnost društvenih ishoda

Takođe, intenzivne društvene veze i stroga primena lokalnih normi u pojedinačnim zajednicama mogu uticati na redukovanje autonomije pojedinca i njegove privatnosti. U manjim sredinama u kojima se svi međusobno poznaju, nivo društvene kontrole je toliko jak da postaje restriktivan kada je u pitanju nezavisnost i lična sloboda članova zajednice. Iako je socijalna kontrola u principu poželjna i proizvodi pozitivne posledice, u smislu slobode ostavljanja dece na ulici ili kupovine namirnica u lokalnoj radnji na odloženo plaćanje, ne treba izgubiti iz vida i potencijalni represivni karakter jake društvene povezanosti. Konačno, čvrsta povezanost unutar neke grupe može se zasnivati na zajedničkim negativnim iskustvima i suprotstavljanju društvenoj većini. U takvim slučajevima, individualni uspesi članova podrivaju koheziju grupe, s obzirom da u osnovi te grupe leži negovanje normi suprotnih u odnosu na opšte društvene norme. Mafija, kanali prostitucije i kockarskog zanata, bande kriminalaca su samo neki od primera kako uključenost u društvene strukture može da proizvede manje poželjne društvene ishode.

Prema tome, može se zaključiti da socijalni kapital proizvodi značajne distributivne efekte, koji ne moraju uvek biti pravedni, osim u slučaju da neka grupa ili mreža pokriva čitavu društvenu zajednicu. U suprotnom, koristi od socijalnog kapitala pripašće isključivo članovima koje iskustvo razmene unutar grupe uči postepenom isključivanju mogućnosti povezivanja sa ne-članovima [Durlauf, Fafchamps, 2004]. Tako različite društvene grupe imaju različit pristup mogućnostima obrazovanja, zaposlenja, zdravstvene zaštite. Naravno, postoji i mogućnost da produbljivanje nejednakosti u visini dohotka ili bogatstva pojedinih društvenih grupa deluje na opadanje socijalnog kapitala, tj. da su uticaji između ove dve veličine dvosmerni – nejednakost i oslabljeno civilno anagažovanje hrane jedno drugo [Putnam, 2000]. Kreiranje čvstih veza unutar društvenih grupa pospešuje polarizaciju društva i omogućava da pojedine grupe upravljaju drugima, uz rastuću nejednakost i političke tenzije. Društva polarizovana duž etničkih, klasnih ili jezičkih barijera neminovno se suočavaju sa rizikom društvene fragmentacije [Collier, 1998].

Zaključak

Jedan od razloga što socijalni kapital zauzima toliko prostora u ekonomskim analizama jeste pretpostavka da ovaj specifični društveni resurs proizvodi značajne efekte na različite društvene i ekonomske ishode. S obzirom da se istraživanja individualnih prinosa od socijalnog kapitala bave individualnim uspesima i sposobnostima pojedinaca da učestvuju u alokaciji fiksnog „ekonomskog kolača“, daleko je primamljivije proučavanje njegovih efekata na nivou društva, u vidu dodate vrednosti koju može da proizvede. U

tom smislu, brojni su društveni fenomeni za koje se pretpostavlja da mogu biti unapređeni zahvaljujući prisustvu socijalnog kapitala: stabilnost demokratije, politička i građanska participacija, efikasnost javnih institucija, proizvodnja javnih dobara, prevencija kriminala, opšte stanje ljudskog zdravlja, obrazovanja, blagostanja dece i opšteg blagostanja, društvene nejednakosti, uz niz ekonomskih fenomena koji mogu biti determinisani različitim kombinacijama dimenzija socijalnog kapitala.

Da bi socijalni kapital delovao u pravcu unapređenja društvene efikasnosti, neophodno je da postoji određeni izvor neefikasnosti, poput problema koordinacije, neodgovarajuće tehnologije društvene razmene ili potrebe za izmenama individualnih podsticaja. Pozitivni efekti socijalnog kapitala identifikovani su u njegovoj funkciji izvora društvene kontrole, porodične podrške kao i u pružanju različitih koristi na osnovu društvenog povezivanja. Kako veliki deo društvene neefikasnosti proističe iz otežane razmene uslovljene asimetrijom informacija, socijalni kapital igra korisnu ulogu premošćavanja informacionih prepreka. Na taj način, socijalni kapital predstavlja neformalnu alternativu formalnim mehanizmima (ugovori, svojinska prava, državna intervencija) u rešavanju problema društvene neefikasnosti.

Opreznost prilikom izbora adekvatne alternative neophodna je i zbog potencijalnih manje poželjnih posledica socijalnog kapitala, poput redistributivnih efekata, jačanja nejednakosti i političkih tenzija, polarizacije društva, ugrožene autonomije pojedinaca. Zato su opravdane pretpostavke da, uprkos brojnim pozitivnim društvenim ishodima koje socijalni kapital može izazvati, treba razmišljati o njegovoj **optimizaciji, a ne maksimizaciji**.

Literatura

1. Adam, R., Roncevic, B., (2003), "Social Capital: Recent Debates and Research Trends", *Social Science Information*, 42 (2): 155-183.
2. Bjørnskov, C., (2003), "The Happy Few: Cross-Country Evidence on Social Capital and Life Satisfaction", *Kyklos*, Vol. 56, Issue 1, 3-16.
3. Bjørnskov, C., (2006), The Multiple Facets of Social Capital, *European Journal of Political Economy*. Forthcoming.
4. Bowles, S., Gintis, H., (2002), "Social capital and community governance", *Economic Journal*, 112(483), F419-F436.
5. Coleman, J.S. 1988. "Social capital in the creation of human capital", *The American Journal of Sociology* 94: 95-120.
6. Collier, P., (1998), "Social Capital and Poverty", Social Capital Initiative Working Paper 4, Washington DC, World Bank.
7. Durlauf, S.N., Fafchamps, M., (2004), "Social Capital", *NBER Working Paper 10485*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts.

Efekti socijalnog kapitala na efikasnost društvenih ishoda

8. Fukuyama, F. (1997). *Sudar kultura – poverenje, društvene vrline i stvaranje prosperiteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
9. Granovetter, M., (1973), “The Strength Of Weak Ties”, *American Journal of Sociology*, 78, pp. 1360-80.
10. Granovetter, M., (1975), “Economic Action And Social Structure: The Problem Of Embeddedness”, *American Journal of Sociology*, 91: 481-510.
11. Inglehart, R., (1997), *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 41 Societies*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
12. Inkeles, A., (2001), “Measuring Social Capital and its Consequences”, *Policy Sciences*, 33: 245-268.
13. Keefer, P., Knack, S., (1997), “Does Inequality Harm Growth only in Democracies? A Replication and Extension”, *American Journal of Political Science*, 41(1), 323-32.
14. La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., Vishny, R.W., (1997), “Trust in Large Organizations”, *The American Economic Review*, Papers and Proceedings of the Hundred and Fourth Annual Meeting of the American Economic Association (May 1997), 333-338.
15. Lin, N., Ensel, W. M., Vaughn, J. C., (1981), “Social resources and strength of ties: structural factors in occupational attainment”, *American Sociology Review* 46: 393-405
16. Narayan, D., Cassidy, M. F., (2001), “A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory”, *Current Sociology* 49 (2): 59-102.
17. OECD, (2001), *The Well-being of Nations - The Role of Human and Social Capital*, Centre for Educational Research and Innovation.
18. Olson, M., (1982), *The Rise and Decline of Nations*, New Haven, CT: Yale University Press.
19. Portes, A., (1998), “Social capital: Its origins and applications in modern Sociology”, *Annual Review of Sociology*, 24: 1-24.
20. Portes, A., Landolt, P., (1996), “The Downside of Social Capital”, *The American Prospect* 26, 18–21.
21. Putnam, R.D., Leonardi, R., Nanetti, R., (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
22. Putnam, R. D., (2000), *Bowling alone. The collapse and revival of American community*, New York: Simon and Schuster.
23. Rose, R., (2000), “How Much Does Social Capital Add to Individual Health? A Survey Study of Russians”, *Social Science and Medicine*. 51: 1421–1435.
24. Uslaner, E.M., (2002), *The Moral Foundations of Trust*, Cambridge, Cambridge University Press.
25. Uslaner, E. M., (2003), “Trust, Democracy and Governance: Can Government Policies Influence Generalized Trust?”, in: Marc Hooghe and Dietlind Stolle (eds.), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave Macmillan: 171–190.
26. Wilson, J. Q., (1998), *Moral Intuitions*. Stockholm: City University Press.

27. Woolcock, M., (1998), „Social Capital and Economic Development: Toward a theoretical synthesis and policy framework“, *Theory and Society* 27: 151-208.

EFFECTS OF SOCIAL CAPITAL ON THE EFFICIENCY OF SOCIAL OUTCOMES

Abstract: In recent literature, social capital is treated as a factor of various social and economic outcomes. Social capital can produce effects only in the second-best world, i.e. in the presence of deviations in relation to the optimal conditions, such as externalities, free-riding, information asymmetries, imperfect competition and the like. Given the numerous benefits it produces for individuals and the society, it is assumed to be a resource that should be maximized. However, social capital creates both benefits and costs, so social groups may possess too little or too much of this resource from the aspect of social efficiency, which leads to a conclusion that there are different types of social capital and that from the social aspect it is a resource to be optimized, not maximized. The positive effects of social capital are identified in its function as a source of social control, family support, as well as providing benefits based on social connections in the community and overcoming information asymmetries. There are also some less desirable consequences of social capital, such as redistributive effects, deepening income inequalities and political tensions, polarization of society, compromised autonomy of individuals.

Key words: social capital, efficiency, social networks, public goods, information asymmetry